

Simpozij

ZGODOVINA IN ŽENSKO REPRODUKTIVNO TELO

Ljubljana, 18. december 2023

Program simpozija in povzetki referatov

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

ZGODOVINA IN ŽENSKO REPRODUKTIVNO TELO

Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 18. december 2023

Program simpozija in povzetki referatov

Uredile: Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik, Petra Testen Koren

Organizacija simpozija: Ana Cergol Paradiž (vodja projekta)

Organizacijski in programski odbor:

Ana Cergol Paradiž, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino

Irena Selišnik, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino

Petra Testen Koren, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino

Prelom: Jure Preglau

Jezikovni pregled: Anja Muhvič

Fotografija na naslovnici: <https://www.redbookmag.com/>

Založila: Založba Univerze v Ljubljani

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

1. izdaja

Ljubljana, 2023

Naklada: 50 izvodov

Publikacija je brezplačna.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://www.ff.uni-lj.si/>

Simpozij in programsko knjižico je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) v okviru projekta Materinstvo in reproduktivna politika v 19. in 20. stoletju (J6-4602).

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=177295107

ISBN 978-961-297-231-8

E-knjiga

COBISS.SI-ID=177108739

ISBN 978-961-297-229-5 (PDF)

Simpozij

Zgodovina in žensko reproduktivno telo

Ljubljana, 18. december 2023

Program simpozija in povzetki referatov

Uredile: Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik, Petra Testen Koren

Modra soba (5. nadstropje), Univerza v Ljubljani,
Filozofska fakulteta, Aškerčeva cesta 2, Ljubljana

SIMPOZIJU NA POT

Pojem »reproduktivne politike« je težko definirati in natančno zamejiti (Olszynko-Gryn, Rusterholz, *Reproductive Politics in Twentieth-Century*, 2019). Ko je termin v drugi polovici 20. stoletja skupaj s pojmi »reproduktivnih pravic«, »reproduktivne svobode« in »telesne integritete« (Bracke, *Family planning, the pill, and reproductive agency*, 2021) šele začel pridobivati prostor znotraj političnih bojev (Solinger, *Reproductive Politics*, 2013), je označeval predvsem prizadevanja za legalizacijo ter (varen) dostop do splava in kontracepcije. A če reproduktivno politiko opredelimo širše v smislu »oblasti in nadzora nad reprodukcijo, seksualnostjo in (reproduktivnimi) telesi in posledic tega nadzora« (Solinger, *Pregnancy and Power*, 2007), se kot predmet obravnave odprejo še druge pomembne vsebine. V sklop reproduktivne politike gre tako umestiti tudi nosečnost, porod, spolno in reproduktivno zdravje, neplodnost, nove reproduktivne tehnologije, spolno vzgojo in boj za reproduktivne pravice istospolnih parov ter posvojitve, otroško varstvo, otroške doklade in dodatke ter porodniški dopust. Opredelitve reproduktivne politike so pokazatelj mentalitete, širšega vrednostnega sistema v danem kulturnozgodovinskem kontekstu. Predvsem odsevajo poglede na spolnost, telo, telesno integriteto in pričakovane spolne vloge ter končno tudi materinstvo (Price, *Reproductive Politics in the United States*, 2022).

Obrazi reproduktivnih politik so se v nedavni preteklosti tako na globalni ravni kot v ožjem slovenskem prostoru izkazali za spreminjajoče se in mnogoštevilne, njihovi učinki pa so bili resnično dramatični. Tudi zato je pomembno, da teme, ki sodijo v polje reproduktivne politike, obravnavamo celostno, v daljši zgodovinski perspektivi in ob upoštevanju širših družbeno-zgodovinskih procesov, kar je cilj pričujočega simpozija. Referati bodo s pomočjo različnih virov, od sodnih spisov do osebnih pisem in ustnih pričevanj, obravnavali položaj mater v preteklosti, posebej tistih, ki so same skrbele za otroke. Podobno bodo tematizirali vprašanje umetne prekinitve nosečnosti, obporodne pomoči, spolne vzgoje in položaja babic v posameznih zgodovinskih obdobjih, tudi v času vojnih razmer.

PROGRAM

18. december 2023

8.45–9.00	Registracija
9.00–9.15	Ana Cergol Paradiž , vodja projekta Kornelija Ajlec , predstojnica Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
9.15–10.15	PANEL 1 – Materinstvo Dragica Čeč : Nezakonski otroci in njihove matere: spremembe v razsvetljenstvu in prva desetletja rejniškega sistema Ana Cergol Paradiž : Preskrba »nezakonskih« otrok: normativni vidiki in praksa Dunja Dobaja : Biti mati v času druge svetovne vojne – organizacija legalne službe za varstvo mater in otrok na nemškem okupacijskem območju Slovenije
10.15–10.30	Odmor
10.30–11.30	PANEL 2 – Materinstvo Meta Remec : Otroci vojne: Materinstvo in rodnost v času prve svetovne vojne in neposredno po njej Irena Selišnik : Nezakonske matere skozi statistične vire in spomine v 19. stoletju na Kranjskem Katja Mihurko : Čustvena pokrajina materinstva in materi- njenja v elektronski zbirki Pisma
11.30–11.45	Odmor

11.45–12.45

PANEL 3 – Splav

Sara Pistotnik: Socialne okoliščine pri dovolitvi splava in uvedba socialne indikacije v socialistični Sloveniji

Maja Vehar: Oblike spolne vzgoje v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni v Sloveniji

Jaša Drnovšek: O nizkotnih nagibih in človekoljubnosti. Primer Filomene Permoser, izvajalke splavov

Eva Bahovec: Pravica do »svobodnega odločanja o rojstvu otrok« med zapisom v slovenski ustavi in novimi oblikami antifeministične propagande

12.45–13.00

Odmor

13.00–14.00

PANEL 4 – Zakonodaja in zdravstvena politika

Katarina Keber: Vstop šolanih babic v nastajajoče javno zdravstvo: raziskovalna izhodišča

Irene Rožman Pišek: Zdravstvena politika obporodne skrbi (babice pri programu zaščite otroka)

Petra Testen Koren: Med zakonodajo in prakso v delovnem kolektivu: ureditev področja porodniškega dopusta v socializmu

**POVZETKI REFERATOV &
KRATKE PREDSTAVITVE
SODELUJOČIH**

Pravica do »svobodnega odločanja o rojstvu otrok« med zapisom v slovenski ustavi in novimi oblikami antifeministične propagande

V času zgodnjega feminizma so bili boji za pravice žensk osredotočeni na volilno pravico, vse bolj pa so stopale v ospredje tudi reproduktivne pravice. Posebno mesto med njimi je pripadlo pravici do abortusa. V različnih obdobjih in okoljih je pravico do abortusa doletela raznolika usoda, toda že v splošnem pregledu je mogoče ugotoviti, da je bilo ženskam v nekaterih socialističnih državah vzhodne Evrope s tega vidika veliko bolje kot drugje. To pa se je drastično spremenilo po padcu berlinskega zidu. Prispevek se osredotoča na boje za ohranjanje pravice do abortusa v prvih letih po ustanovitvi države Slovenije in na primerjavo z nekaterimi novimi omejitvami in antifeministično propagando v današnjem času ter iskanju možnosti za njihovo odpravo.

*

Dr. Eva D. Bahovec je profesorica sodobne filozofije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, raziskovalka in avtorica številnih znanstvenih člankov in več monografij. Med drugim je bila urednica knjige *Abortus: pravica do izbire?!*, ki jo je leta 1991 izdala Skupina Ženske za politiko, ter ustanovna urednica revije za ženske študije in feministično teorijo *Delta* (1995–2007). Med njene novejšje publikacije sodi monografija *Foucaultova kraljevska pot med filozofijo, zgodovino in psihoanalizo*, ki je izšla v slovenščini leta 2023 pri Znanstveni založbi FF, angleški prevod pa je v pripravi.

Preskrba »nezakonskih« otrok: normativni vidiki in praksa

V habsburški monarhiji je civilne pravice nezakonskih mater in otrok od leta 1811 najpomembneje določal avstrijski *Občni državljanski zakonik* (ODZ). Po slednjem nezakonski otroci niso imeli enakih pravic kot zakonski. Niso imeli pravice do prevzema očetovega priimka, ne pravice do dedovanja očetovega imetja, pač pa le materinega. Kljub temu je bil zanje dolžan skrbeti nezakonski oče. Vendar ostaja odprto vprašanje, do kolikšne mere se je to dokaj napredno načelo ODZ-ja uresničevalo tudi v praksi. Kako pogosto so nezakonske matere, če očetje niso hoteli sodelovati pri preskrbi otrok, iskale pravico na sodišču? In kako pogosto so potem dosegle priznanje očetovstva in izterjavo alimentov? Pričujoči prispevek bo odgovore na navedena vprašanja poskušal poiskati s pomočjo študije primera stotih ohranjenih skrbstvenih sodnih spisov, ki so nastali v okviru Okrajnega sodišča v Rakeku, Okrajnega sodišča v Ložu in Okrajnega sodišča v Cerknici med letoma 1899 in 1945, ter še nekaj civilnopravnih spisov. Tovrstna obravnava bo predvidoma presegla predvidevanja in ocene, ki jih je v obravnavanem času glede položaja nezakonskih mater in otrok podajal javni diskurz in jih je pozneje povzemalo tudi slovensko zgodovinopisje. Z analizo govora obravnavanih v sodnih dokumentih bo predstavljeno, v kolikšni meri so bile matere in otroci deležni sistemske zaščite in predvsem kako so v povezavi s tem v različnih primerih glede na svoje pravno določene skrbniške obveznosti ravnali nezakonski očetje.

*

Dr. Ana Cergol Paradiž je docentka na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer predava Občo zgodovino 19. stoletja in Historično antropologijo. Je avtorica več znanstvenih člankov in dveh monografij, ki imata v ospredju zgodovino reproduktivnih vprašanj, zgodovino žensk in socialno zgodovino medicine. Sodelovala je pri različnih raziskovalnih projektih, na primer v ERC-jevem projektu *EIRENE: Post-war transitions in gendered perspective: the case of North-Eastern Adriatic region* (vodja prof. dr. Marta Verginella) na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Trenutno vodi projekt *Materinstvo in reproduktivna politika v 19. in 20. stoletju*. Je tudi prejemnica štipendije Marie Curie, ki jo bo z januarjem 2024 začela izvajati na Univerzi v Københavnu na Danskem (mentorica dr. Ana Antić).

Nezakonski otroci in njihove matere: spremembe v razsvetljenstvu in prva desetletja rejniškega sistema

Z nezakonskimi otroki se je absolutistična država začela intenzivno ukvarjati, ker je populacija v razsvetljenjski miselnosti začela predstavljati bogastvo države. Pri tem je pravna in politična teorija do določene mere dekriminalizirala nekatere prakse – nekaj časa detomor (ko je nekoliko sprostila rigorozen kazenski red) – in še bolj kriminalizirala druge, npr. splav in t. i. namerno zapuščanje otroka, ko je mati svojega otroka pustila tako, da je bil izpostavljen smrti ali potencialni smrti. Ista politika je vsaj v sedemdesetih letih 18. stoletja začela ustvarjati poseben sistem skrbništva nad nezakonskimi otroki, s katerim naj bi omogočila zmanjševanje smrti novorojenčkov in dojenčkov. Ustanovila je namreč porodnišnice in z njimi povezane najdenišnice. Slednje so bile »prehodne« ustanove, iz katerih so novorojenčke ali zelo majhne dojenčke oddajali v rejo, predvsem na podeželje, z njihovo oddajo pa so se prenašale tudi nekatere prakse – cepljenja, skrbi za dojenca. Po prvih desetletjih problemov s financiranjem sistema je z jožefinskimi reformami vzpostavila tudi sredstva za delovanje sistema, torej za izplačila rejnin krušnim staršem. Vzpostavitev najdenišnic sodi med najbolj tipične primere diferenciacije ubožnih ustanov, kot je pod vplivom Foucaulta ta proces poimenoval Stekl (Stekl, 1978). Pawlowsky trdi, da so najdenišnice izraz novega zavedanja poznega 18. stoletja, da nezakonski otroci niso samo individualni, ampak družbeni problem (Pawlowsky, 2001). Njeno osnovno idejo je treba nadgraditi s principi populističnih politik, ki so nalagale državi tako skrb za dobrobit otrok, a še več, da takšnih otrok ne sme izgubiti, niti z oddajo v najdenišnice na drugo suvereno območje. Z vzpostavitvijo tega sistema so v posameznih jedrih v širši okolici glavne ceste Dunaj–Trst, pa tudi ob drugih pomembnih trgovskih poteh, povezanih s Trstom, nastala velika jedra rejniških staršev/mater. Z večanjem števila rejniških otrok pa so se pogosteje pojavljale tudi kritike. Že leta 1781 je anonimni avtor zapisal, da postaja oskrba rejniških otrok »posel«, s katerim se ljudje preživljajo, in da namenjajo »ubogim kreaturam« le toliko oskrbe, kot je dopušča stiska, v kateri so se znašli sami. Smrtnost med rejniškimi otroci je bila visoka, a za državno politiko je bilo bolje, da smrtna statistika ni nastajala v instituciji, torej še pred oddajo v rejo. Obenem pa so vzpostavljali

materinstvo kot »naravno« vedênje žensk ter vsako smrt otroka kot odklon od praks in čustvovanj, ki so ženski »prirojena«. Konec drugega desetletja 19. stoletja so smrtnost rejniških otrok in zlorabe s plačevanjem rejniških podpor postale velik problem, ki se je končal z večletnimi preiskovalni procesi in z zaprtjem več rejniških staršev. Sodni pregoni so do določene mere vzpostavili podobo okrutne ženske, ki je zanemarila vsak »naraven« materinski čut in ki je načrtno umorila rejniške otroke. A že samo nadaljevanje tovrstnih praks (in tudi zločini, ki jih povezujejo s storilci) kažejo predvsem veliko stisko staršev/mater, ki svojo vlogo matere in stisko svojih otrok vidijo kot velik, za dane okoliščine tudi težko rešljiv problem.

*

Dr. Dragica Čeč je docentka in višja znanstvena sodelavka na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper. Ukvarja se s tematikami kulturnih in družbenih percepcij življenjskega cikla med različnimi družbenimi skupinami, metodološko analizo sodnih protokolov, kulturo protesta. Tematike preučuje v zgodnjem novem veku in 19. stoletju.

Biti mati v času druge svetovne vojne – organizacija legalne službe za varstvo mater in otrok na nemškem okupacijskem območju Slovenije

Prispevek se s pomočjo arhivskih in tiskanih virov ter literature osredotoča na organizacijo legalne službe za varstvo mater in otrok na tistem delu slovenskega prostora, ki ga je okupiral nemški okupator, in ne posega v vprašanja nacistične rasne politike, ki terjajo posebno obravnavo.

Prispevek ugotavlja, da je izenačevanje uprave zasedenih območij z avstrijskimi deželami potekalo tudi na področju javnega skrbstva, v okvir katerega je sodila skrb za matere in otroke. Cilj nemškega okupatorja je bil čimprejšnji dvig življenjskega standarda zasedenih območij. V ta namen je dvignil stopnjo socialne varnosti, kar se je odražalo tudi na področju bolniškega zavarovanja, v okvir katerega so sodile t. i. porodniška pomoč in iz nje izhajajoče pravice. Poleg priprave zasedenih območij na priključitev k nemškemu rajhu so tovrstni ukrepi imeli propagandni namen, to je pridobiti čim več prebivalcev zasedenih območij, zlasti socialno šibke sloje prebivalstva.

Skrb za matere in otroke je izvajala Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV – Nacionalsocialistično narodno socialno skrbstvo), ki je bila organizacija nacistične stranke, pristojna za vsa vprašanja socialnega skrbstva in oskrbe. Njena pomožna organizacija Mutter und Kind (Mati in otrok) je nudila pomoč ženam brez »dednih bolezni« med nosečnostjo, kakor tudi po rojstvu otroka. Prispevek osvetli delovanje NSV v praksi.

Okupacijska oblast je posvečala veliko pozornosti nezakonskim rojstvom, saj se je njihovo število povečalo zaradi vojnih razmer. Vodila je strog nadzor z namenom ugotovitve porekla staršev in s tem izhajajočih pravic. V primeru smrti ali pogrešanosti pripadnikov nemške vojske še pred uradnim priznanjem nezakonskega otroka je bil predpisan poseben postopek za ugotavljanje očetovstva. Iz arhivskih virov je razvidno, da je bilo treba nekatere očete nezakonskih otrok poiskati, zato da bi priznali očetovstvo in plačevali preživnino. Tovrstne poizvedbe so bile v pristojnosti okrožnih mladinskih uradov. Prispevek s praktičnimi primeri osvetli tudi to vprašanje.

Dr. Dunja Dobaja, rojena leta 1971 v Ljubljani, je končala študij zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2002 se je zaposlila na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Več let je sodelovala v projektu izdelave zbirke o smrtnih žrtvah na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej, sedaj pa je zaposlena kot raziskovalka z nazivom znanstvena sodelavka. Njeno raziskovalno področje je socialno-zdravstvena zgodovina v obdobju med obema vojnama in med drugo svetovno vojno na Slovenskem s poudarkom na socialno-zdravstveni zaščiti mater in otrok, predvsem otrok s posebnimi potrebami. O tem je objavila več znanstvenih in strokovnih člankov ter jih nekajkrat predstavila na znanstvenih konferencah. Je avtorica monografije *Za blagor mater in otrok. Zaščita mater in otrok v letih 1919–1941*, ki je izšla leta 2018 v zbirki Razpoznavanje.

O nizkotnih nagibih in človekoljubnosti

Primer Filomene Permoser, izvajalke splavov

V ospredju prispevka je delovanje Filomene Permoser (1899–1968), ki je na svojem domu v Cerknici od sredine tridesetih let 20. stoletja dalje izvajala splave. Rekonstrukcija njene večdesetletne dejavnosti temelji na ohranjenih kazenskih spisih, medijskih poročilih in nedavnih izsledkih s terena. Medtem ko profil Filomene Permoser v kazenskih spisih v veliki meri ustreza stereotipu brezvestne, praviloma oderuške mazačke, ki ga je o izvajalcih in izvajalkah ilegalnih splavov v prvi polovici 20. stoletja ustvarila zahodna kultura, se skozi spominske pripovedi informatorjev iz Cerknice izrisuje drugačna, izrazito pozitivna podoba.

*

Dr. Jaša Drnovšek, dr. phil. (Zvezna republika Nemčija), je znanstveni sodelavec na Centru za aplikativne raziskave Univerze v Mariboru. Doktorat iz splošne in primerjalne književnosti je opravil na Freie Universität Berlin (*Masochismus: zwischen Erhabenem und Performativem*. München: Fink 2014). Med letoma 2013 in 2016 je bil znanstveni sodelavec v okviru projekta ERC *DramaNet: Early Modern European Drama and the Cultural Net* na FU Berlin, trenutno sodeluje v raziskovalnem programu *PODOBA – BESEDA – ZNANJE: življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800*. Njegova raziskovalna področja vključujejo estetiko mazohizma, zgodovino pasijonskih iger in zgodovino ilegalnih splavov na Slovenskem. Zadnje objave: »To Make My Knowledge Be of Use to My Fellow Human Beings«: Alma M. Karlin, Peru and Cultural Agency. V: Agnieszka Hudzik et al. (ur.): *Elective Affinities: Rethinking Entanglements Between Latin America and East Central Europe*. Berlin: De Gruyter 2024 (v tisku); O vplivu oberammergauskih pasijonskih iger na *Pasijon* Ksaverja Meška, *Bogoslovni vestnik* 4 (2023) (v tisku); »Če bi vsi vstali, bi bil polhn Rancerebar otruk!« Primer Filomene Permoser, izvajalke splavov, *Zgodovina za vse* 1 (2022), 81–100.

Vstop šolanih babic v nastajajoče javno zdravstvo: raziskovalna izhodišča

Z ustanovitvijo babiške šole leta 1753 v Ljubljani so se poklicne babice začele umeščati med medicinsko izobraženo zdravstveno osebje. Babiške šole so v habsburški monarhiji nastale v okviru zdravstvene reforme Marije Terezije in Gerarda van Swietna s ciljem zmanjšati visoko umrljivost porodnic in novorojenčkov. V zdravstvenem normativu iz leta 1770 posebna uredba ureja tudi obveznosti šolanih babic in njihovo prisego. Razvoj poklica v okviru javnega zdravstva bomo opazovali s pomočjo nekaterih zdravniških tekstov in trenutno dostopnih statističnih podatkov.

*

Dr. Katarina Keber je zgodovinarica na ZRC SAZU, ki se ukvarja s področjem socialne zgodovine medicine in z zdravstveno-socialnimi razmerami med 18. in 20. stoletjem. Preučuje epidemije in njihove posledice, zgodovino cepljenja, razvoj javnega zdravstvenega sistema, zgodovino bolnišnic, ženske v medicini in zdravstvenih poklicih. Trenutno vodi projekt *Epidemije in zdravstvo v interakciji. Epidemije kot javnozdravstveni problem v slovenskem prostoru od epidemij kuge do 20. stoletja*, ki ga financira ARIS.

Čustvena pokrajina materinstva in materinjenja v elektronski zbirki Pisma

Raziskovanje dojemanja materinstva in čustev, ki so se porajala ob materinjenju, je v preteklosti omejeno na pisne vire: sodne zapisnike, publicistične zapise, literarna dela in ego dokumente. V pismih in dnevnikih so izkušnja materinjenja in premisleki o njej največkrat izraženi bolj neposredno kot v publicističnih ali literarnih delih. Vendar so ego dokumenti, še posebno t. i. navadnih ljudi, težje dosegljivi, saj se niso tako sistematično ohranjali kot tiskana besedila in sodni zapisniki. Zato so pisma, ki so objavljena v elektronski zbirki Pisma, dragocena pričevanja o materinstvu in materinjenju ter z njima povezanimi čustvi ljubezni, veselja, žalosti, jeze in strahu. V prispevku bom predstavila možnosti iskanja vsebin, ki so povezane z materinstvom in materinjenjem v omenjeni elektronski zbirki. Na osnovi vizualizacij zbirke bom najprej pokazala, s katerimi tematikami se povezuje tematika materinstva in materinjenja v dopisovanjih avtoric slovenske moderne ter družine Kremenšek Boršnik, nato pa še kako o tem pišeta meščanka (Ivanka Kremenšek, poročena Boršnik) in slovenska pisateljica (Zofka Kveder) konec 19. in v začetku 20. stoletja.

*

Dr. Katja Mihurko je redna profesorica na Fakulteti za humanistiko in vodja raziskovalnega centra na Univerzi v Novi Gorici, kot raziskovalka deluje tudi na ZRC SAZU. Raziskuje reprezentacije ženskosti in moškosti na področju književnosti in literarne vede s poudarkom na slovenski književnosti. Objavlja članke o ženskem gibanju pred drugo svetovno vojno in v literarne vede vključuje pristope digitalne humanistike. Poučuje predmete o pisateljicah in slovenski književnosti ter o temah, povezanih s študijami spolov in feministično teorijo. Je tudi avtorica šestih znanstvenih monografij in urednica petih zvezkov znanstvenokritične izdaje Zbranih del Zofke Kveder ter urednica spletišča in elektronske zbirke Pisma. Trenutno je vodja projektov *Transformacije intimnosti v literarne diskurzu slovenske moderne* in *Spolna želja v delih slovenskih avtoric (1890–1940) v transnacionalni perspektivi*.

PISTOTNIK, Sara

E-mail: sara.pistotnik@fsd.uni-lj.si

Socialne okoliščine pri dovolitvi splava in uvedba socialne indikacije v socialistični Sloveniji

Splav je pomembno etično vprašanje, zato nam njegova obravnava v določenem času in prostoru veliko pove o vsakokratni družbeni ureditvi ter njenih ključnih idejnih premisah. Po drugi svetovni vojni je bil splav v Sloveniji pereče družbeno vprašanje, ki je zaradi kriminalizacije predstavljal veliko nevarnost za zdravje žensk. Socialistična oblast se je zato postopoma lotila nadzorovanega širjenja dostopa do strokovno opravljenega splava, ki ga je sprva vodila nuja po izkoreninjenju nedovoljenih splavov. Sčasoma pa se je dostop do splava vse bolj umeščal v širše socialistične ideje o dvigu življenjskega standarda prebivalstva in v politike načrtovanja družine. Tako lahko sledimo premikom v razumevanju splava kot predvsem medicinskega problema k upoštevanju socialnih okoliščin, zaradi katerih so ženske kljub tveganjem posegale po njem, ter preusmeritvi države k prizadevanjem za ustvarjanje razmer za svobodno odločanje o rojstvih otrok. V prispevku zato obravnavam uvedbo socialne indikacije kot samostojne kategorije upravičenih razlogov za dovoljeni splav. Zanima me, kako je bila urejena, kakšno vlogo so prevzele socialne delavke v Komisijah za dovolitev splava, kako je potekalo odločanje o prošnjah, ki so se sklicevale na socialne razloge, in kateri med njimi so veljali kot legitimni za odobritev splava.

*

Dr. Sara Pistotnik je asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Otroci vojne: Materinstvo in rodnost v času prve svetovne vojne in neposredno po njej

Prispevek se osredotoča na obdobje prve svetovne vojne in neposredno po njej, ko je prišlo do pomembnih sprememb v medosebnih odnosih in vsakdanjem življenju družin. V zgodovino pisju se je za ta čas uveljavil termin »družba brez očetov«, ki po eni strani označuje spremembe, ki so jih povzročili vpoklic moških k aktivnemu služenju vojske ter številni mrtvi in pogrešani družinski očetje, po drugi strani pa tudi simbolna degradacija moških, ki so iz različnih razlogov vojna leta preživel doma ter nova vloga žensk in mater v družbi. Če so pisci ženskam priznavali, da so sposobne materialno poskrbeti za otroke ter zagotoviti obstoj družinskih kmetij in obrti, pa so jasno izražali dvom, da bodo sposobne biti tudi nosilke avtoritete, otroke disciplinirati, jih nadzorovati in vzgajati v skladu z veljavnimi moralnimi normami. Skrb so vzbujali tudi statistični podatki, ki so nedvomno kazali, da je prišlo do izjemnega padca v rodnosti. Samo v prvih dveh letih vojne se je na območju Avstro-Ogrske rodilo kar milijon in pol manj otrok kot v obdobju miru. Ti nerojeni otroci so veljali za svojevrstno žrtev vojne, škoda pa naj bi bila nepopravljiva. Nelagodje v družbi so stopnjevali še higieniki in evgeniki, ki so opozarjali, da so doma ostajali samo tisti moški, ki so neprimerni za razmnoževanje, kar naj bi imelo katastrofalne posledice za prihodnost naroda. Najboljši možje so bili na fronti, doma in torej z dostopom do žensk pa so ostajali betežneži, nesposobneži, tisti z okvarjenim dednim materialom, odpad naravne selekcije. Poleg padca števila rojstev naj bi bil zato še bolj problematičen upad kakovosti novorojencev, ki so od svojih očetov podedovali slab genetski material, pri čemer so povsem specifično problematiko predstavljali otroci, ki so bili med vojno in neposredno po njej spočeti med posilstvi. Po črnih napovedih naj »slabo seme« tako ne bi bilo več izjema, ampak pravilo, zaradi česar naj bi rasla generacija moralno šibkih, kriminalcev, bebecv in alkoholikov.

*

Dr. Meta Remec je znanstvena sodelavka na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Je avtorica dveh znanstvenih monografij, ki obravnavata higieno in snago v dobi meščanstva ter odnos do prehrane, alkohola, tobaka in seksualnosti v dolgem 19. stoletju, ter več znanstvenih člankov. Raziskovalno posega

na področja gospodarsko-socialne problematike slovenskega podeželja v 19. in 20. stoletju, zgodovine oglaševanja in potrošništva, zapletov glede dvojezičnosti in nacionalnih sporov na etnično mešanem slovensko-italijanskem ozemlju na prelomu iz 19. v 20. stoletje ter problematike posilstev in spolnega nasilja v času prve svetovne vojne. Trenutno vodi raziskovalni projekt *Greb, sramota, simptom: samomor in njegove percepcije na Slovenskem (1850–2000)*.

Zdravstvena politika obporodne skrbi (babice pri programu zaščite otroka)

V prispevku predstavim, kakšna je bila v obdobju med letoma 1945 in 1965 vloga terenske babice pri zagotavljanju obporodne zdravstvene skrbi. Poučilec je na orisu njenih nalog, dolžnosti in kompetenc, ki jih je imela, preden so se porodi preselili v porodnišnice, ko se je babiški poklic na novo opredelil. Sočasno in posledično se je obseg njenih del povečal tudi zaradi pospešene izgradnje mreže zdravstvenih ustanov ter z naraščanjem števila ginekologov in pediatrov. V vsakdanji praksi je to pomenilo, da je njeno delo zajelo še socialne vidike, ki so povezani z reprodukcijo, namreč njena naloga je bila, da ženske osvešča o kontracepciji, svetuje pri splavu in neplodnosti, jo osvešča o socialnih pravicah, ki izvirajo iz materinstva. Značaj njenega dela najbolje opišemo tako, da je za žensko (in otroka) skrbela v njenem celotnem reproduktivnem obdobju, in sicer zato, ker je bila s svojimi varovankami tesno povezana. Dejstvo je, da so se ženske babicam najprej zaupale, ko so trpele zaradi (spolnega) nasilja in alkoholizma.

*

Dr. Irene Rožman Pišek je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani leta 1993 diplomirala, leta 2002 pa doktorirala. Po končanem študiju je od avgusta 1993 do februarja 1994 opravljala pripravništvo v Posavskem muzeju Brežice. Po končanem pripravništvu se je zaposlila na Srednji šoli za gostinstvo in turizem v Ljubljani, kjer je v šolskem letu 1994/1995 poučevala sociologijo in opravljala delo knjižničarke. V letih od 1995 do 2000 je bila mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Oktobra 2001 je postala honorarna sodelavka Inštituta za medicinske vede pri ZRC SAZU v Ljubljani, od junija 2003 do konca maja 2004 pa je bila tam tudi zaposlena. Od leta 2006 do 2016 je bila zaposlena na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem in Znanstveno-raziskovalnem središču v Kopru. Je članica Slovenskega etnološkega društva in Evropskega društva socialnih antropologov. Leta 2021 je za svoje znanstveno-raziskovalne dosežke in življenjsko delo prejela Murkovo nagrado, ki jo podeljuje Slovensko etnološko društvo.

Nezakonske matere skozi statistične vire in spomine v 19. stoletju na Kranjskem

V prispevku bom predstavila statistične podatke o nezakonskih materah na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja ter jih kontekstualizirala v okvirih Avstro-Ogrske in Evrope. Podatki bodo predstavljeni predvsem v luči poklicne strukture mater in tudi očetov, zlasti tistih, ki so se naknadno odločili za priznanje očetovstva. V drugem delu referata pa bodo o nezakonskem materinstvu skozi svoje spomine spregovorile ženske, ki so se odločile za nezakonsko materinstvo, oz. njihovi otroci, predstavljeni bodo njihovi motivi in razlogi, ki so jih napotili na pot materinstva.

*

Dr. Irena Selišnik je docentka za slovensko in splošno novejšo zgodovino na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Tu predava Zgodovino Slovencev v 19. stoletju in Zgodovino žensk. Ukvarja se z raziskovanjem spola, socialno in politično zgodovino 19. stoletja v slovenskem prostoru, v okviru katerega raziskuje pomen političnega, družbenega gibanja, zgodovine čustev, družbenih elit in modernizacije. Teritorialno je njeno delo povezano s slovenskim govornim območjem in še posebej z Ljubljano, ki jo raziskuje v prostorskem okviru 19. in 20. stoletja. O teh temah je objavila številne članke v domačih in tujih znanstvenih revijah in monografijah ter svoje delo predstavila na konferencah, simpozijih in okroglih mizah. Trenutno je vodja projekta *Digitalno zgodovinopisje za mikrodokazila*.

Med zakonodajo in prakso v delovnem kolektivu: ureditev področja porodniškega dopusta v socializmu

Zaščita mater na delovnem mestu je vezana na zakonodajo oz. ureditev porodniškega dopusta, ki tudi po drugi svetovni vojni pokaže, da je povezava med reprodukcijo in plačanim delom večdimenzionalna. Ne gre toliko za to, kako lahko ženske vstopajo na trg dela, kljub temu da rojevajo in po porodu ostajajo doma zaradi dojenja in nege otroka, temveč predvsem za to, kako je ta proces družbeno, kulturno in politično umeščen, opredeljen in razumljen.

V današnjem prispevku bom orisala, kakšna so bila zakonska določila o porodniškem dopustu ter kako so odzvanjala med delovnimi kolektivi in v družinah, in sicer na Slovenskem v času socializma, torej med letoma 1945 in 1963 znotraj Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ) in potem pozneje, do leta 1991, znotraj Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ).

*

Dr. Petra Testen Koren je znanstvena sodelavka na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU. Od leta 2022 je glavna urednica *Novega Slovenskega biografskega leksikona*. Sodeluje tudi v raziskovalnem programu (*Nova*) *Kulturna zgodovina intelektualne dediščine: slovenski historični prostor v evropskem kontekstu* (2023–2028). Trenutno je vpeta tudi v projekt *Materinstvo in reproductivna politika v 19. in 20. stoletju* (2022–2025) pod vodstvom doc. dr. Ane Cergol Paradiž. V središču njenega raziskovalnega zanimanja so polje kulturne zgodovine, izzivi ustne zgodovine, zgodovina vsakdanjega življenja, zgodovina žensk, zgodovina družine, polje spomina ...

Oblike spolne vzgoje v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni v Sloveniji

V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja je bila spolna vzgoja opredeljena kot naloga celotne družbe in naj bi se odvijala na vseh ravneh družbe. Članek obravnava različne oblike spolne vzgoje v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni v Sloveniji. Vzgoja znotraj družine je bila izjemno pomembna. Država je prepuščala vzgojo otrok v prvi vrsti družini in je pričakovala, da bo vzgojila otroke v poštene, delovne in zavedne državljane ter dobre zakonce in roditelje. V okviru družinske vzgoje naj bi namreč otroke vzgajali k enakopravnosti in enakovrednosti spolov, samovzgoji, spolni vezanosti in nesebičnemu sodelovanju v družini in družbi. Če naj bi spolna vzgoja v okviru družine temeljila predvsem na emotivnem dožemanju zglede, pa naj bi bila šola tista, v kateri naj bi posameznik spoznal znanstvena dejstva o spolnosti, napravljene pa naj bi bile tudi korekture konservativnega ali zmotnega gledanja na spolnost. Kljub stališčem o pomembnosti šolskega sistema pri vzgoji socialistične osebnosti, kot lahko preberemo pri Fegušu, pa je bilo vnašanje spolne vzgoje v učilnice počasno. Veliko večino dela, ki bi ga morale opraviti šole, so opravljale zunajšolske oblike spolne vzgoje. Način njihovega izvajanja je bil različen, v nekaterih primerih so bila to posamezna predavanja oz. krajši tečaji in ciklusi predavanj, ki so jih organizirale različne organizacije in ustanove. Poleg vzgoje otrok in mladine je bila pomembna tudi spolna vzgoja oz. prevzgoja odraslih. Njene naloge so bile: spolna vzgoja odraslih, usposabljanje staršev za sodobno vzgojo in nego otrok, oblikovanje socialističnih pogledov na vzgojo in njene cilje, ponujanje pomoči itd. Znotraj teh nalog je pomembno vlogo odigral tudi zdravstveni sistem. Spolna vzgoja v okviru zdravstvene obravnave se je odvijala tako na ambulantni kot bolnišnični ravni ter tudi v sklopu obiskov na terenu, izvajali pa so jo zdravniki, patronažne in medicinske sestre ter babice.

*

Dr. Maja Vehar, asistentka na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in profesorica na BIC Ljubljana, Živilski in naravovarstveni šoli, se ukvarja z raziskovanjem socialne zgodovine, predvsem zgodovine

odnosov med spoloma. V svoji doktorski nalogi je obravnavala zgodovino spolne vzgoje na Slovenskem v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni. Njene raziskave pa se dotikajo tudi zgodovine druge svetovne vojne, okupacijskih meja, lokalne zgodovine in zgodovine športa.

Vodja projekta: Ana Cergol Paradiž

Materinstvo in reproduktivna politika v 19. in 20. stoletju

Projekt v zgodovinski perspektivi naslavlja tematiko materinstva in analizira razvoj različnih, med seboj tesno prepletenih in prekrivajočih se vsebin, ki jih je mogoče umestiti v polje koncepta reproduktivne politike. S pogledom na obdobje od začetka 19. stoletja do konca 20. stoletja, ki na tem področju beleži revolucionarne spremembe, celostno naslavlja predvsem tematike materinstva, abortusa, kontracepcije, evgenike in neplodnosti. Geografsko se osredotoča na ozemlje današnje Slovenije, vendar obravnava fenomene tudi v transnacionalni perspektivi. Z analizo institucionalnega razvoja, spreminjanja se zakonodaje, diskurza ter družbenih norm in kulturne reprezentacije v povezavi z reproduktivnimi vprašanji in materinstvom na eni strani ter zasebnih strategij reproduktivnih praks posameznikov in posameznic na drugi osvetljuje javne in zasebne vidike reproduktivnih problematik. Ob zavedanju, da so reproduktivne izkušnje že v sinhroničnem prerezu večplastne in izrazito odvisne od družbenega, generacijskega, etničnega, rasnega, razrednega, verskega ozadja ter spolne usmerjenosti in identitete posameznic in posameznikov, raziskava upošteva tudi interseksionalni pristop.

Zaradi rabe različnih pristopov (javna in zasebna perspektiva, interseksionalnost, transnacionalnost) in ob upoštevanju najpomembnejših historiografskih mankov v slovenskem prostoru projekt naslavlja vsebino predvsem v okviru naslednjih problematik:

- kulturni in socialni kapital nezakonske matere v 19. stoletju,
- medikalizacija poroda (babištvo, prve porodnišnice) v obdobju do prve svetovne vojne,
- družba brez očetov v posebnih okoliščinah prve svetovne vojne,
- zdravstvena, socialna in pravna zaščita materinstva po prvi svetovni vojni,
- tematizacija reproduktivnega telesa v času druge svetovne vojne,
- izkušnja abortusa od konca prve svetovne vojne do sedemdesetih let 20. stoletja,
- izvjalke in izvjalci abortusa,
- promocija in legalizacija splava ter kontracepcija od zadnjih desetletij 19. stoletja pa do sedemdesetih let 20. stoletja,

- reproductivne abortivne migracije med Italijo in Jugoslavijo v sedemdesetih letih 20. stoletja,
- zaton evgenike po drugi svetovni vojni,
- ideologije in reprezentacije materinstva (in očetovstva) v vzgojnih priročnikih, spominih in umetnosti,
- socialna zaščita matere delavke (zakonodaja in prakse v povezavi s porodniškim dopustom) od osemdesetih let 19. stoletja pa do konca 20. stoletja,
- zgodovina neplodnosti od začetka 19. stoletja do konca devetdesetih let 20. stoletja.

